

*Драбчук Юрій Павлович,
здобувач Київського національного університету
культури і мистецтв
yuriy.drabchuk@gmail.com*

МАСОВА КУЛЬТУРА ТА СВІДОМІСТЬ ЛЮДЕЙ: ВПЛИВ ТА НАСЛІДКИ

У статті висвітлюється вплив масової культури на свідомість людей. Відстежені етапи її зародження та розвитку в суспільстві. Розглядається феномен масової культури на прикладі двох країн – України і Сполучених Штатів Америки.

Ключові слова: масова культура, поп-культура, шоу-бізнес, музична культура, культура поведінки, система виховання молоді, свідомість.

*Драбчук Юрій Павлович,
соискатель Киевского национального университета
культуры и искусств*

МАССОВАЯ КУЛЬТУРА И СОЗНАНИЕ ЛЮДЕЙ: ВЛИЯНИЕ И ПОСЛЕДСТВИЯ

В статье освещается влияние массовой культуры на сознание народа. Отслежены этапы ее зарождения и развития в обществе. Рассматривается феномен массовой культуры на примере двух стран – Украины и Соединенных Штатов Америки.

Ключевые слова: массовая культура, поп-культура, шоу-бизнес, музыкальная культура, культура поведения, система воспитания молодежи, сознание.

*Drabchuk Yuriy,
PhD student of the Kyiv national university of culture and arts*

MASS CULTURE AND PEOPLE'S CONSCIOUSNESS: INFLUENCE AND CONSEQUENCES

The article examines the impact of popular culture on people's consciousness. The stages of its formation and development in society are traced. We consider the phenomenon of mass culture by the two countries, Ukraine and the United States of America.

Key words: mass culture, pop culture, showbiz, music culture, the culture of behavior, the system of education of young people, consciousness.

Єдиного тлумачення поняття масова культура або поп-культура як культурного феномену не існує, але всі наявні визначення сходяться на однакових причинах виникнення масової культури – достатньо високий рівень індустріального розвитку, науки, техніки і т. ін. Масова культура, або поп-культура, – комплекс духовних цінностей та культурних потреб, пов'язаних із розвитком науково-технічного прогресу, засобів комунікації. Поп-культура орієнтується головно на усереднені смаки аудиторії й характеризується масовим стандарти-

зованим виробництвом художньої продукції, поширюється засобами масової комунікації. У системі масової культури важливу роль відіграє розважальність мистецтва, яке орієнтується на комерцію. Звідси швидке «моральне старіння» продуктів масової культури.

Феноменом другої половини ХХ ст. стало формування і поширення поп-культури. У прямому розумінні – це культура, що знаходить попит в основній масі населення без відносної приналежності до тієї чи іншої нації, держави. Незважаючи на регіональні або національні особливості, масова культура є космополітичною.

Своїм виникненням та бурхливим розвитком масова культура завдячує сучасній цивілізації. З переходом людства після Другої світової війни від індустріальної до постіндустріальної ери значно поширився розвиток й вплив засобів масової комунікації, інформаційних технологій, суттєво підвищився рівень освіченості населення багатьох країн. Тим самим створювались нові можливості поширення культури в суспільстві, донесення її надбань до кожного індивіда.

Масова культура зайняла місце між культурою елітарною (верхівка суспільства, найосвіченіші верстви) та народною (укоріненою переважно серед сільського населення). Вона приваблює, насамперед маргінальні (від лат. *margo* – край; від фр. *marginal* – побічний, несуттєвий, другорядний, незначущий) верстви людей, вилучених цивілізацією з їхнього традиційного оточення, культурного ґрунту. Це жителі села, що опинились у місті, емігранти, ті, хто змушені змінити спосіб життя через втрату роботи, кваліфікації та знаходяться в пошуку нових світоглядних та духовних орієнтирів [7].

Найхарактернішою рисою поп-культури є її комерційний характер. У ринковому суспільстві ця культура, розрахована на основну масу населення, обов'язково виступає в ролі продукту, споживання якого має приносити прибуток. Для вивчення попиту на цей продукт сучасна західна цивілізація вже давно використовує могутній потенціал наук про людину – соціологію, психологію, менеджмент, політологію. Одночасно не лише вивчається, а й формуються культурні потреби і бажання мас [5]. Важко та й не потрібно перераховувати всі напрями індустрії масової культури, бо її продуктів безліч. Який же він, продукт сучасної масової культури?

По-перше, він подається як якісний, хоча це не завжди є дійсністю (мається на увазі український поп-продукт). Розглядаючи композиції в жанрі поп-музики, яка найбільш поширена серед мас, можемо зауважити, що тут насамперед побутує оспівування людських почуттів: кохання (переважно нерозділеного), розлуки, зради і т.д. Сюжети пісень здебільшого відзначаються неглибоким змістом із притаманною інтригою, бурхливими почуттями.

По-друге, витвір масової культури має бути зрозумілим. Надмірна філософія та модерністські прийоми, на жаль, не сприймаються масою, тому в попиті переважно є традиційний реалізм.

Масова культура унікальна тим, що вона добре навчилася маніпулювати людськими інстинктами, доцивілізаційними реакціями та імпульсами, серед яких – ерос, страх, агресивність. Усе це є, безумовно, і у великих класиків (не

тільки музичних, а й літературних), але не в такій примітивній формі, як це тиражується в сотнях «одноденних» композицій.

Характерною рисою масовості іноді стає вульгарність – банальні істини, примітивні почуття та ідеї, красиво оздоблені і розраховані на невибагливий смак. Квінтесенцією масової культури, її найодіознішим, пародійним виразом є так званий кітч (від нім. kitsch – несмак, дешева продукція, розрахована на зовнішній ефект). У 60-80-ті рр. цим терміном позначали популярну художню продукцію, що відповідала міщанським смакам, була символом бездуховності. Це матрьошки, керамічні фігурки котів або слоників, картини з русалками. Сьогодні кітч став вишуканішим, стилізованішим і водночас агресивнішим, він навіть претендує на один зі стилів постмодерністського мистецтва [7].

У тоталітарному суспільстві, у якому Україна проіснувала понад 70 років, незважаючи на його колективістський характер, справжньої масової культури не існувало. Декларована як масова, культура такого суспільства по суті була елітарною, оскільки її створювала художня еліта на замовлення політичної верхівки. У такій художній культурі мало уваги виділялося особистим почуттям та індивідуальним інтересам, здебільшого йшлося про колектив та державу. Більшість творів соціалістичного реалізму, що виходили в СРСР масовими тиражами, не користувалися справжнім попитом, проте великий ажіотаж викликала поява окремої продукції західної масової культури (творчість рок-групи «Бітлз» в кінці 60-х на початку 70-х рр.).

Батьківщиною сучасної поп-культури є США. Саме там виник шоу-бізнес та численні інші феномени масової культури, що заповнили увесь світ. У свідомості багатьох європейців США – країна суцільного маскульту, бездуховності і прагматизму. Певна рація в цьому є, але це не зовсім так. Історичні та культурні умови розвитку Сполучених Штатів Америки дійсно сприяли розвитку насамперед масової культури, адже суспільство складалося тут як безнаціональне з численних емігрантів – маргіналів [10].

Українські інтелектуали вже не перший рік зауважують з приводу експансії не тільки американської, а здебільшого саме російської чи проросійської масової культури в Україні. Однак ідеться швидше не про культуру взагалі, а про низький рівень творів, які насаджуються різного роду PR-ходами і продаються мільйонними тиражами. У масовій культурі, на нашу думку, є чимало значущих, навіть видатних творів, які необхідно пропагувати. У деяких випадках ці зразки дієвіше впливають на рівень культури суспільства, навіть більше, ніж твори геніїв. Отже, у багатьох країнах із добре розвинутою ринковою економікою, незважаючи на панування масової культури, цілком успішно розвивається культура елітарна та народна. Масова культура, як і цивілізація, може нести потенційну небезпеку бездуховності, але під контролем суспільства та його еліти вона має трансформуватись у прообраз нової буденної культури людства XXI ст. [7].

У ролі регуляторів культури поведінки людини виступають норми моралі, права і зразки поведінки. Норма характеризує не лише вже досягнуте суспільством, а й те, що має статус загальної вимоги. Переважно за зразок сприймається те, що ми бачимо на сцені чи з екрану, тобто за взірець можуть бути прийняті не лише позитивні якості або досягнення передових людей суспільства – артис-

тів, але й негативні риси їхньої поведінки, які самі артисти можуть трактувати як PR (наприклад, ситуації, коли артист дозволяє на концертах або в інтерв'ю з журналістами вживати нецензурну лексику і т.д.). Це може бути небезпечним саме для розвитку індивідів із низьким рівнем духовності та освіченості, які в процесі свого внутрішнього розвитку чи деградації можуть узяти це за норму поведінки. Це небезпечно саме тим, що з розвитком людства певні зразки поступово можуть перетворитися на загальну норму поведінки.

Культура як система цінностей формує в людині певні ціннісні орієнтири й потреби. Людина дає позитивну чи негативну оцінку залежно від рівня своєї освіченості, тим чи іншим предметам і явищам і, відповідно, сприймає їх або відкидає. Зі ставленням людини до культурних цінностей можна судити про насиченість або спустошеність її духовного світу [6].

Низька музична культура не дозволяє особистості проявити потенційні можливості її духовного розвитку, звужує кордони емоційного світу. Це в першу чергу стосується тієї частини молоді, яка зневажає класичну музику і народну пісню, віддає перевагу сумнівним зразкам сучасної розважальної музики, неглибокої за змістом та бідної за формою. Нездорове мистецтво принижує людину, розпалює в ній чисто тваринні інстинкти, тримає її в обіймах матеріального світу.

Вплив музики на людину не завжди піддається науковому осмисленню. Інколи вона торкається таких пластів психіки, які прийнято відносити до несвідомих рівнів внутрішнього світу людини. Б. Асаф'єв, Г. Верьовка, О. Кошиць, М. Лисенко, К. Станіславський висловлювалися про явище мистецької психічної енергії і її вплив на слухачів, про явище випромінювання від виконавця, про енергетичний візерунок золотистої енергії, яку іноді бачать слухачі, про обмін енергіями (виконавець-слухач). І це дуже важлива грань невербальних фонопсихолінгвістичних параметрів мистецтва співу.

Про вплив мови та пісні на енергетику суспільства та про взаємовплив енергетики землі і людей, які живуть на цій землі, В. Московченко та А. Поправко пишуть у книзі «Карма України». «Як відомо, кожний регіон, де проживав історичний етнос, має свою енергетику. Її випромінює земля... Ця енергетика тисячоліттями формувала менталітет і мову корінного народу... Доки народ зберігає свою мову, він зберігає і свою землю... Втративши свою мову, цей народ втрачає енергетичну підтримку землі, і, як наслідок, енергетика цього регіону руйнується під впливом чужої мови».

Отже, треба виховати ціле покоління, щоб якимось змінилась ситуація, навчитись бути самодостатніми та самобутніми в умовах загальної уніфікації та маскульту, не розчинитися в інших субетносах, залишитись собою і відчувати святу потребу вплинути на світ, працюючи на теренах духовності.

Особливе місце належить виховній функції культури. Культура не лише пристосовує людину до природного і соціального середовища та сприяє її соціалізації, вона виступає ще й чинником саморозвитку людства. Кожного конкретного індивіда або людську спільність правомірно розглядати як продукт власної культурної творчості. Засвоївши попередній досвід, людство не припиняє саморозвитку, а репродукує культуру, ставить перед собою нові життєві цілі

для задоволення матеріальних і духовних потреб. Тому кожний новий етап у культурному поступі можна вважати наступним кроком у напрямі розширення обріїв людської свободи.

Отже, культура являє собою цілісну динамічну систему, яка є внутрішнім змістом розвитку людства. Поліфункціональність культури проявляється у творчій діяльності людини, яка, створюючи цінності, задовольняє свої потреби і тим самим стверджує себе в природному й соціальному середовищі.

Щодо місця й ролі української національної культури необхідно зазначити: українці віками творили власну самобутню культуру, успадковуючи культурні цінності своїх предків, переймаючи і творчо осмислюючи надбання інших народів. Характерною рисою української культури є її відкритість, самодостатність, здатність до творчих злетів. Завдяки цьому вона протягом своєї історії тричі змогла відродитись і зберегти дух нації, її генетичний код і життєздатність в умовах колоніального гніту.

Українська культура, розвиваючись певний час у лоні литовської, польської, російської та інших культур, оцінювалася окремими дослідниками як похідна та провінційна. На її розвиток негативно впливала відсутність власної державності, єдиної національної політики в галузі культури тощо. В умовах колоніальної залежності сковувався творчий дух і самобутність нації, гальмувались культурні процеси.

Проте вони не припинялися, і навіть в умовах жорстоких антинаціональних утисків українці всупереч таким утискам творили власну культуру. Інша річ, що через такі утиски українська культура не була в епіцентрі світового культурного розвитку. Проте навіть в умовах відсутності власної держави вона здійснювала значний культурно-освітній вплив на розвиток культури інших слов'янських народів, особливо російського.

Представники української філософської думки першої половини ХХ ст. характеризували ситуацію в культурі в контексті кризи. Д. Чижевський, М. Хвильовий, Д. Віконська, М. Шлемкевич та Д. Донцов констатуючи наявність певних кризових явищ в українській культурі, уважали, що це процес, який не міг не позначитися на свідомості українського суспільства.

Причини кризи національної духовної творчості М. Хвильовий та Д. Донцов скеровували шукати в характері сучасної їм доби та в характері тогочасної української літератури. З погляду М. Хвильового однією з причин кризового стану української літератури є її «масовізм». Письменник М. Хвильовий не погоджується з такою тенденцією, що з'явилася в літературі як наслідок відомого гасла. Для М. Хвильового «масовізм» – це «явище цілком негативне». Тобто велика кількість творів аж ніяк не означає їхньої літературної вартості. Тому «ахіллесовою п'ятою» української літератури письменник вважав брак літератури, вартості критики. Як зазначає М. Хвильовий, «ми примушені ще раз сказати: творити те, що називається мистецтвом, може не кожна людина, навіть не кожна культурна людина».

Ще однією причиною кризових явищ національної духовності М. Хвильовий уважав тривалу орієнтацію українського письменництва на російське. Висуваючи гасло – «геть від Москви» – він обґрунтував завдання тво-

рення нової української літератури, яка мала розвиватися винятково шляхом засвоєння найкращих здобутків світової культури. Орієнтацію на Росію вважав неприйнятною, через те що вона визначала позицію переважної більшості української інтелігенції в минулому: «без російського диригенту наш культурник не мислить себе. Він здібний тільки повторювати, мавпувати». Курс української літератури має спрямовуватися зовсім не в бік російської, що «тяжить над нами в віках як господар становища, який привчив нашу психіку до рабського наслідування». На думку Д. Донцова, криза в літературі – це лише незначний відбиток тієї кризовості суспільства, у якій перебувала українська нація в першій половині ХХ ст. Це відзначав і М. Шлемкевич, якого непокоїла наявність негативних процесів і в моральній свідомості українського суспільства: «засади моралі і моральні ідеали розбиті, принижені. Етнос суспільства в кризі».

Своєрідність сучасного розвитку системи національного виховання в Україні має зумовлюватись відродженням коренів українського національного минулого: історії, державних традицій, духовності, відновлення національної гідності кожного нашого громадянина, формування патріотичних почуттів і переконань. Адже відомо, що денационалізована особистість ніколи не зможе стати повноцінним громадянином держави [3]. Упродовж віків, а особливо останніми роками, політика у сфері виховання молоді майже зруйнувала національну самосвідомість, знехтувала українськими національними традиціями, мовою, морально-побутовими звичаями. Головний удар спрямовувався насамперед на освіту, усю соціально-культурну сферу, що є головним чинником формування свідомості людини. Витіснена з громадського державного життя, національна система виховання функціонувала у штучно звуженому просторі й лише дещо жеврїла в родинному вихованні та в поодиноких випадках у навчально-виховній діяльності окремих педагогів.

Як доведено наукою, справжнє виховання є глибоко національним за суттю, змістом, характером та історичним покликанням. Адже нація – це насамперед система різноманітних природних історично зумовлених ознак тіла, душі, й розуму, характеру певної культурно-історичної людської спільноти [1].

Як зазначав в своїй праці Б. Червак: «наявність національного змісту у виховному процесі покликана сприяти поверненню до джерел, заступати місце суцільної бездуховності, виробляти ідеали національної гармонії» [2, с.59].

Важливо враховувати те, що «національний інтерес», «національні потреби» з певною політичною і моральною цінністю, що передбачає також національний обов'язок особи, колективу, народу, які мають входити до загальної системи соціальних цінностей. Національне виховання за такого погляду має перетворити національні цінності з ідеалу мислителів і поглядів української інтелігенції на ідейні та моральні норми всіх членів суспільства, тобто перевести національне зі сфери теоретичної свідомості у практичну площину, в один із важливих орієнтирів у виробленні громадської думки, колективних суджень і оцінок різних явищ у національній та міжнародній сферах.

Отже, здобуття Україною незалежності, розбудова самостійної держави, зростання свідомості нації і складний процес переходу до нового суспільства на зламі епох відкривають нові обрії розвитку української культури. Усе це

зумовлює зростання інтересу до вивчення її історії в контексті розвитку світової культури.

Література

1. Алексеев А. Д. О проблеме стильного исполнения // О музыкальном исполнительстве. – М.: Музгиз, 1954. – С. 159-170.
2. Арановский М. Структура музыкального жанра ситуация в музыке / М. Арановский // Музыкальный современник: Сб. ст. – Вып. 6. – М.: Сов. композитор, 1987. – С. 5-44.
3. Вратарьов І. Цей голос чують небеса й земля // День. – 29 вересня 2006р. С. 14-15.
4. Гулій Я. «Українська сучасна музика має потенціал, але не має грошей...»: Інтерв'ю з керівником мистецької агенції «Саме так», пропагандистом української музики: [Обговорення проблемних сторін популяризації та розвитку української музики, української естради] / Розмову вела Л. Рижова. // Самостійна Україна. – 2005. – 17-23 черв. (№24). – С.7.
5. Доній Н. Є. Ціннісна динаміка масової культури: автореф. дис... канд. філософських наук: 09.00.08 Київський національний ун-т ім. Т.Г. Шевченка. – К., 2007. – 16 с.
6. Костина А. В. Массовая культура как феномен постиндустриального общества.-3 изд., стер. – М.: Ком книга, 2006. – 350с.
7. Лютий Т. В. Культура масова і популярна: теорії та практики / Т.В. Лютий, О.А. Ярош; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України – К., 2007. – 124 с.
8. Мозговий М. П. Становлення і тенденції розвитку української естрадної пісні: Дис. ... канд. мистецтв. (17.00.01) / М.П. Мозговий; КНУКіМ. – К., 2007. – 175 с.
9. Музыкальный энциклопедический словарь / Глав. редактор Г. В. Келдыш. – М.: Советская энциклопедия, 1990, – 380 с.
10. Рева Ю. А. Творча особистість в умовах масової культури: авториф. дис... канд. культурології: 26.00.01 / КНУКіМ – К., 2008. – 19 с.

References

1. Alekseev A. D. O probleme sty'lnogo y'spolneny`ya // O muzykal`nom y'spolny`tel`stve. – M.: Muzgy`z, 1954. – S. 159-170.
2. Aranovsky`j M. Struktura muzykal`nogo zhanra sy`tuacy`ya v muzyke / M. Aranovsky`j // Muzykal`nyj sovremenny`k: Sb. st. – Vyp. 6. – M.: Sov. kompozy`tor, 1987. – S. 5-44.
3. Vratar`ov I. Cej golos chuyut` nebesa j zemlya // Den`. – 29 veresnya 2006r. S. 14-15.
4. Gulij Ya. «Ukrayins`ka suchasna muzy`ka maye potencial, ale ne maye groshej...»: Interv'yu z kerivny`kom my`stecz`koyi agenciyi «Same tak», propagandy`stom ukrayins`koyi muzy`ky`: [Obgovo-rennya problemny`x storin populyary`zaciyi ta rozvy`tku ukrayins`koyi muzy`ky`, ukrayins`koyi estrady`] / Rozmovu vela L. Ry`zhova. // Samostijna Ukrayina. – 2005. – 17-23 cherv. (№24). – S.7.
5. Donij N. Ye. Cinnisna dy`namika masovoyi kul`tury`: avtoref. dy`s... kand. filosofsk`y`h nauk: 09.00.08 Ky`yivs`ky`j nacional`ny`j un-t im. T.G. Shevchenka. – K., 2007. – 16 s.
6. Kosty`na A. V. Massovaya kul`tura kak fenomen posty`ndustry`al`nogo obshhestva.-3 y`zd., ster. – M.: Kom kny`ga, 2006. – 350s.
7. Lyuty`j T. V. Kul`tura masova i populyarna: teoriyi ta prakty`ky` / T.V. Lyuty`j, O.A. Yarosh; Insty`tut filosofiyi im. G.S. Skovorody` NAN Ukrayiny` – K., 2007. – 124 s.
8. Mozgovy`j M. P. Stanovlennya i tendenciyi rozvy`tku ukrayins`koyi estradnoyi pisni: Dy`s. ... kand. my`stecz`tv. (17.00.01) / M.P. Mozgovy`j; KNUKіM. – K., 2007. – 175 s.
9. Muzykal`nyj ency`klopedy`chesky`j slovar` / Glav. redaktor G. V. Keldysh. – M.: Sovetskaya ency`klopedy`ya, 1990, – 380 s.
10. Reva Yu. A. Tvorchya osoby`stist` v umovah masovoyi kul`tury`: avtory`f. dy`s... kand. kul`turologiyi: 26.00.01 / KNUKіM – K., 2008. – 19 s.